

Câu đố - Câu đối

Lê Xuân Quang

Nền Văn Học dân gian Việt Nam có một loại hình thật độc đáo, phục vụ tất cả mọi tầng lớp trong xã hội, đó là Câu đố. Nó xuất phát từ sự quan sát, nắm bắt những thuộc tính cơ bản của con người, động vật, sự vật... hoạt động diễn ra hàng ngày. Nhà nghệ sĩ có danh hay vô danh thu lượm, sáng tạo rồi viết thành lời, truyền tụng trong dân gian. Người nghe thích thú, suy nghĩ sau đó... đoán. Câu đố có loại đơn giản, dễ đoán dành cho trẻ em, thí dụ:

*Trùng trục như con chó thui,
Chín mắt, chín mũi, chín đuôi, chín đầu.*

Hoặc :

Ngồi cao hơn đứng...

Các em cũng phải căng ra suy nghĩ nhưng không dễ nhận ra ý nghĩa của lời giải. Quả thật trong câu đố này tập trung ở từ "Chín". Nếu coi chữ chín là số từ thì hướng giải sẽ mang ý nghĩa con vật "như con chó thui" kia, mắt mũi đuôi đầu có 9 cái... Vậy con vật gì mà có những chín cái... mắt... nhỉ ? Nhưng, nếu các em chú ý tới chữ "Chín". khác dùng làm trạng từ bỏ nghĩa cho động từ ". Thui . . . Khi được gợi ý các em sẽ nhận ra ngay đó chính là con chó vừa được giết thịt, làm lông, thui cho chín, thơm, chờ cha anh đem cất chặt nấu nhừ, nướng chả... Đó chính là con chó thui ! Con kia là con chó Vện đang sống, ngồi chồm hổm - gác trước cổng nhà. (Nếu con Vện đứng trên 4 chân, chiều cao của nó sẽ thấp hơn khi nó ngồi).

Loại câu đố khác dành cho người lớn, hợp với khả năng tư duy. Có câu giăng "Thanh", mang ý nghĩa sáng sủa. Nhưng đọc lên lại có vẻ "Tục", thậm chí rất tục, gợi cho người nghe ý nghĩa rất... "Sexy". Thí dụ :

*Hai tay nắm lấy khur khur
Bụng thì bảo dạ, rằng, ư - đút vào
Đút vào nó sướng làm sao
Dập lên dập xuống nó trào nước ra.*

Hoặc :

*Mặt tròn vành vạnh, đít phổng phao
Mân mân, mó mó - đút ngay vào
Thủy hỏa tương giao, sôi sùng sục
Âm dương hòa khí, sướng làm sao!*

Người nghe căng ra suy nghĩ. Câu đố được đám đông tham gia giải với nhiều tâm trạng:

- Những cô gái nghe xong mặt đỏ bừng, kêu ré lên - eo ời...
- Những chàng trai cười sảng khoái thích thú.
- Vài người có tuổi nghiêm mặt phê phán:
- Bậy bạ... bậy bạ! Chuyện như vậy mà ông nói cứ ráo hoảnh không e dè, kiêng nể à?

Người ra câu đối bình tĩnh biện báo:

- Ông bị ảnh hưởng của phim, ảnh Sexy quá nhiều nên chỉ nghĩ một chiều theo

nghĩa tục. Đây là câu đố nếu giảng ra lại rất... Thanh. Đố tục, giảng thanh mà!

Cuối cùng thì mọi người chịu, yêu cầu kẻ kia giải nghĩa.

Khi lời giải bật ra :

- Lời giải cho câu trên là - **Ăn Mía**. Còn câu dưới là: **Hút thuốc Lào bằng Điều bát!**

Những người ngồi nghe thở phào, phá lên cười sảng khoái.

- Ăn mía ! Đúng ! Cách ăn mía cả giống của dân gian mà khi ăn không dùng dao tiện, cắt từng khẩu, khiến hai tay phải nắm chắc giống mía dài khoảng từ 20 đến 30 phân rồi dùng hàm răng tước vỏ, cắn, nhai. Hai hàm răng đập lên đập xuống, nước đường ngọt lịm từ khẩu mía trào ra. Chao ơi! Đang nóng, khát. Nước mía tươi, mát, ngọt khiến người ăn đầy cảm giác thỏa mãn, khoái khẩu!

Có hai loại điều dùng cho người hút thuốc Lào.

- Điều cây, là một ông tre dài khoảng 40 phân, dùng cho người lao động lam lũ, nông dân đi cày ruộng.

- Điều Bát dành cho người thích, nghiện hút thuốc Lào ở nhà hay ở những nơi tập trung, hội hè, đình đám trong làng . Điều bát bằng gốm sứ, hình tròn to cỡ vốc tay. Kín. Dưới đáy có bầu đựng nước, đặt trong lòng chiếc bát có đường kính to hơn. Trên miệng bát điều có lỗ gọi là nõ điều. Khi hút, người nghiện vùn về sợi thuốc thành hình tròn, dút vào nõ điều, bật lửa, châm, rít...rít.. Nước ở dưới bốc lên hòa cùng lửa đốt cháy sợi thuốc. Hương vị hai luồng âm - dương của thuốc Lào gây cho người hút khoái cảm, mê mẩn... - Ôi ! thế mà lại cứ tưởng!...

Một loại câu đố khác vừa thanh, vừa khó, do giới quan lại, khoa cử sáng tạo, truyền tụng trong giới trí thức cung đình. Điển hình cho loại này là một giai thoại được đưa vào lịch sử văn học nước nhà, lưu truyền đến nay :

Cụ Mạc Đình Chi là danh sỹ đời hậu Lê Tương tuyên, trong một lần mẹ cụ vào rừng kiếm củi, bị đười ươi bắt. Về nhà có thai, sinh ra cụ. Tuy rất xấu xí nhưng thông minh tuyệt đỉnh. Học đâu nhớ đấy... làm quan, từng đi Sứ bên Tàu... ứng đối trôi chảy khi người Tàu thử tài...

Một lần Cụ được nhà vua triệu vào cung cùng nhiều đại thần, danh sỹ. Vua đưa ra một câu đố nói rằng Sứ Tàu bắt ta phải giải, nếu giải được họ sẽ vào trình quốc thụ. Không giải được, nhà vua phải đích thân đến tận nhà khách họ đang ở - nghe giải. Đó là yêu sách ngang ngược. Nhưng vì là nước nhỏ không thể làm méch lòng nước lớn. Vua đòi các quan hãy tập trung giải câu đố. Nội dung câu đố chữ Hán như sau :

Lưỡng Nhật, bình đầu nhật.

Tứ Sơn, điên đảo sơn.

Lưỡng Vương, tranh nhất quốc.

Tứ Khẩu, tung hoành gian.

Các quan cố vắt óc mà không đoán câu thơ kiêm câu đố quái dị kia là cái gì. Rút cục không vị nào hiểu được bài thơ - giải được câu đố. Vua lo lắng quay sang hỏi Cụ Mạc.

Cụ vui vẻ bảo :

- Tàu thánh thượng, đó chỉ là trò dùng để đố bọn trẻ, đâu để thánh thượng bận tâm.

Vậy nó là cái gì - Vua hỏi.

- Đó là **chữ điền** - Cự Mạc đáp ngay!

Vốn cũng là người hay chữ, hiểu ra, ngài cười tươi. Các quan trong triều vô cùng cảm phục tài trí thông minh của cự Mạc. Câu đố dịch nghĩa như sau :

- Hai hình chữ nhật để bằng đầu, sóng hàng nhau.
(Các cạnh của nó tạo ra chữ Điền).

- 4 trái núi, điền đảo.
(4 chữ Sơn sắp ghép theo 2 chiều, dọc - ngang, cũng tạo thành chữ Điền.)

- Hai ông vua tranh nhau một nước. (Hai chữ Vương ghép lại trên, dưới - cũng thành chữ Điền).

- 4 cái miệng ở trong khoảng dọc, ngang - (4 chữ Khẩu ghép lại cũng tạo thành chữ Điền).

Câu đố của sứ thần Tàu là chữ ĐIỀN. Bài thơ giải nghĩa như sau :

Hai Nhật (hình chữ nhật) bằng đầu để sóng hàng.

4 Núi (Sơn) điền đảo dọc cùng ngang.

Hai Vua (Vương) nghiêng ngả lo tranh nước.

4 Miệng (Khẩu) liền nhau ghép vững vàng.

Sứ thần nhận lời giải với sự ngạc nhiên cảm phục.

Berlin 2003